SIMBOLISTICA OGLINZII: DE LA PSIHANALIZĂ LA LITERATURĂ

Galina ANIȚOI, doctor în filologie, conferențiar, cercetător
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, MECC

Abstract. *The concept of „mirror” and the action of „mirroring” are present in various schools and orientations in both in psychology and psychotherapy, from the cognitive psychology to psychoanalitics. From Wallon to Lacan the study of the mirror is sometimes the theoretical expression of the moment when the child discovers his own body, and in other cases the moment he discovers the other person, a parent, when he looks into the mirror. Lacan described the mirror study (mirror stage) as a forming one for the function of self. The mirror stage is not a simple phenomenon in the process of child development; it illustrates the conflict of the dual relationship. The self is created through identifying with its own image.*

The mirror is also present in literary fiction, participating in text formation and its meaning. We identify representations of specular reflection in interwar and contemporary of romantic writers.

Oglinda este un obiect banal și, în același timp, misterios. Când a apărut prima oglindă? Nimeni nu poate oferi un răspuns exact la această întrebare. Create în India, Egipt, Sumerul antic, oglinzile sunt asociate cu multe credințe mistice ale diferitor popoare ale lumii. În mitologie, una dintre multele funcții ale oglinzii era de a separa „viața noastră” de „viața de apoi”. Exista credința că oglinda este hotarul dintre „lumea noastră” și „lumea de dincolo”, că acest obiect cu capacități reflectorii dezvăluie o altă realitate, o altă lume, lumea spiritelor, un spațiu încărcat de taine și mistere, oferind în același timp și posibilitatea transgresării acestor lumi.

Inițial, reflexia speculară a avut un impact puternic asupra oamenilor care, pentru prima dată, se confruntau cu posibilitatea existenței unui „al doilea eu”. Așa s-a format convingerea că în oglindă se reflectă sufletul uman, convingere care a dat naștere mai multor ritualuri și prejudecăți legate de oglindă și imaginea reflectată în ea. Oglinda servea și ca unealtă magică de prezicere a viitorului, de aceea, în ritualurile de ghicire, acest obiect era de nelipsit. Pentru cine știa să-i mânuiască abilitățile oglinda constituia o adevărată sursă de forță și atotputernicie. Cu ajutorul oglinzilor, posesorul lor putea vedea ce se întâmplă în orice punct din spațiu.

Cu trecerea timpului, interesul pentru acest străvechi atribut al civilizaţiei umane nu s-a diminuat. Dimpotrivă, încetând a mai fi considerată doar un simplu obiect care reflectă imagini, registrul simbolistic al oglinzii a sporit, mai cu seamă, după ce ştiinţa optică şi cea psihiatrică au înregistrat progrese importante. Relaţia omului cu oglinda, relaţie care începe în copilărie, a fost pusă în discuţie de către psihanaliştii secolului al XX-lea. Conceptul de *oglindă* şi acţiunea de *a oglindi* sunt întâlnite în diverse şcoli sau orientări, de la cele cognitiviste la cele psihanalitice. Donald Winnicott, Henri Wallon, Françoise Dolto, Jacques Lacan, sunt doar câţiva dintre psihologii, psihiatrii şi psihanaliştii care au fost preocupaţi de problematica oglinzii și fenomenul oglindirii. Cercetările lor au relevat funcția imaginii reflectate în procesul de structurare a eului. În psihanaliză s-a vorbit prima dată despre oglindire în teoria lui Winnicott, care se referea la modul în care mama oglindește stările bebeluşului. Când o mamă își privește copilul, ea reflectă starea internă a acestuia. Acest proces este însă, pe cât de simplu, pe atât de complex, şi diferă de la relaţie la relaţie, în funcţie atât de trăsăturile înnăscute ale sugarului, cât şi de anumite capacităţi psihice ale mamei. Subiectul a fost dezvoltat, ulterior, de mai mulţi autori de psihanaliză, conceptul cuprinzând mai multe fenomene. Și în concepția lui Françoise Dolto, oglinda este, mai întâi, o

BDD-A32460 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:45 UTC)

suprafaţă psihică, adică vocea, limbajul matern mimic, chipul mamei şi mai ales privirea ei. Tot ea susţine că „nu este suficient să existe realmente o oglindă plană. Aceasta nu serveşte la nimic dacă subiectul se confruntă cu lipsa *unei oglindiri a fiinţei sale în altul*” [1].

La cel de-al XVI-lea congres de psihanaliză de la Zürich, din 17 iulie 1949, în comunicarea intitulată *Le stade de miroir comme formateur de la fonction du Je, telle qu'elle nous est révélée dans l'expérience psychanalitique,* cunoscutul psihanalist francez Jacques Lacan, lansează în circuitul științific termenul *stadiul oglindă,* definindu-l drept momentul în care omul-copil devine conștient că se vede pe sine în oglindă, se recunoaște, fapt care se produce în intervalul de vârstă 18-24 luni. Lacan folosește această sintagmă cu referire la constituirea celei dintâi schițe a eului. E necesar să menționăm că sintagma *stadiul oglinzii* aparţine lui Henri Wallon ale cărui studii descriu relaţiile copiilor atunci când îşi văd imaginea reflectată într-o oglindă. Wallon crede că percepţia imaginii din oglindă este o etapă esenţială pentru percepţia de sine şi pentru dezvoltarea unei noţiuni despre sine, accentuând că funcţia specular ă serveşte unei cunoaşteri a sinelui, oglinda fiind platforma de pe care se lansează complexificarea gândirii omului-copil. Având ca punct de plecare studiile de psihologie a copilului oferite de Henri Wallon, Lacan și-a însușit conceptul de *stadiu oglindă* pe care l-a transformat integral. Astfel, de la Wallon la Lacan, *stadiul oglinzii* este fie expresia teoretică a momentului la care copilul îşi descoperă propriul corp, fie a descoperirii unui celălalt, părintele său, atunci când priveşte în oglindă.

Preocupat în mod special de problemele formării eului şi a personalităţii umane, Jacque Lacan a abordat fiinţa umană mai mult prin prisma contextului său cultural decât prin cel natural, apreciind comportamentul adultului atât prin raportarea la structura socială, cât şi la primii ani de copilărie. Redutabilul psihanalist susţine că prima conştientizare de către individ a sinelui propriu (prima sa autoidentificare) se întâmplă în copilărie şi este prilejuită de observarea propriei sale imagini în oglindă. Această identificare iniţială, relevată de stadiul oglinzii, este considerată de Lacan „experienţa crucială a copilăriei, şi de fapt a vieţii, o matcă a tuturor identificărilor de mai târziu ale subiectului”, punctul de pornire al vieţii psihice, de început al structurării eului, prima fază a constituirii fiinţei umane. Cu alte cuvinte, *stadiul oglinzii* este aventura originară prin care omul trăieşte pentru prima oară experienţa că este om.

Actul oglindirii îi oferă individului uman experienţa – unică, de altfel – a reflectării, a contemplării propriului corp în integralitatea sa, a revelării invizibilului în sensul posibilităţii de a-şi vedea propriul chip, care, în alte condiţii, nu poate fi văzut în mod direct. Imaginea de sine, cu precădere cea relevată de stadiul oglinzii, este cea care îi permite individului să se constituie ca subiectivitate. Contemplarea imaginii reflectate redirecţionează vederea spre interiorul fiinţei, spre tumultul vieţii lăuntrice, instituind în acest mod o relaţie cu sinele, cu propria subiectivitate, astfel încât „a te privi într-o oglindă devine însăşi formula reflectării psihologice şi morale a eului, pentru că, prin introspecţie, se obiectivizează ceea ce este ascuns în interioritatea sufletului” [2].

Obiect-miracol al reproducerii instantanee şi complete, simbol al cunoaşterii, procedeu de dedublare a imaginilor eului, oglinda devine un instrument de cunoaştere a sinelui care ne revelează propria imagine, dar şi relaţia cu noi înşine. Încărcându-se de-a lungul existenței sale cu o multitudine de semnificaţii atribuite prin tradiție, mitologie, filozofie, psihologie etc., metafora oglinzii a devenit un concept fundamental în culturologie, semiotică, știință literară și în teoria reflectării realității în artă, obținând, în epoca modernă, statut de obiect simbolic care însoţeşte spiritul uman în procesul devenirii sale ca entitate, al cunoașterii de sine. În cadrul cercetărilor cultural-spirituale și filosofico-estetice fenomenul oglindirii este raportat la problemele de identitate, cunoaștere de sine, fiind considerat un mijloc de autoidentificare a propriului *Eu-ființă* (M. Bahtin, ș.a.). Hotar (optic) între real și iluzoriu, între accesibil și inaccesibil, oglinda este cea care îi oferă omului posibilitatea de a lua act de sine în momentul în care-și privește chipul reflectat, de a se vedea, potrivit lui Mihail Bahtin, pe sine ca pe un *altul* și de a se privi cu/prin ochii *celuilalt*.[3], de a-și descoperi natura dual ă a ființei sale și de a media un fel de dialog cu sine însuși. Astfel, oglinda devine o modalitate specifică de autoobservare și autoobiectivare. Cu alte cuvinte, cu ajutorul acestui aparat reflexiv este posibilă conștientizarea propriului sine.

Frecvent exploatat și de scriitori, toposul *oglinzii* contribuie, în ficţiunea literară, la generarea textului, dar şi a sensurilor acestuia. Oglinda le permite personajelor accesul la zonele obscure ale

[1] Dolto, F. *Imaginea inconştientă a corpului. Opere 2,* Bucureşti, Editura Trei, 2005, p.154.
[2] Wunenburger, Jean-Jacques. *Filozofia imaginilor,* Iași, Polirom, 2004, p. 214.
[3] Cf. Бахтин, М. *«Человек у зеркала», Собрание сочинений,* том 5, Москва: Русские словари, 1996.

BDD-A32460 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:45 UTC)

sufletului, dovedindu-se a fi un excelent instrument al cunoaşterii de sine. Motivul oglinzii ca metaforă a cunoaşterii de sine îşi are originea în Antichitate, în învăţătura lui Socrate care îndemna să respectăm cu rigurozitate îndemnul delphic „Cognosce te ipsum!” („Cunoaşte-te pe tine însuţi!”), principiu care se stă la baza oricărei tendinţe spre perfecţiune morală a omului. Integrată în arealul cunoaşterii de sine, a sondării adâncului sufletesc, oglinda devine o cale către profunzimile sinelui, profunzimile celuilalt, profunzimile întregii lumi.

De menționat că actul oglindirii dă naştere unui dublu specular. Tema dublului este constant reluată începând cu literatura romantică. În opera scriitorilor romanticilor, îndrăgostiţi de sondarea zonelor abisale şi de temut ale inconştientului, imaginea dublului specular este expresia unui eu profund, problematic şi halucinant (Hoffmann, A. Poe, Gautier etc.).

Reprezentări ale reflexiei speculare identificăm și în proza românească. Ne vom opri, succint, asupra protagonistei (micro)romanului *Femeia în faţa oglinzei* de Hortensia Papadat-Bengescu, Manuela, care „avea obicei să repete că poartă cu ea neîncetat o oglindă în care se priveşte”[1] și pentru care reflexia specular reprezintă o comunicare cu sine. Actul oglindirii îi permite autoarei să-şi urmărească personajul în dialectica lui interioară, în tribulațiile lui sufleteşti. Chipul din oglindă este însăşi imaginea sufletului, al unui sine dezgolit total, pe care Manuela şi-l scrutează necruţătoare: „(...) ţinea în mâini, mică şi primejdioasă, oglinda durerosului adevăr. Ferindu-se de oameni, îşi privea mereu mai de aproape imaginile chipului ei care purtau pe ele sufletul, şi ale sufletului care-i alcătuiau chipul. Înapoia lor vedea alte chipuri şi suflete, şi mai înapoi, alte locuri şi oameni, şi în fundul perspectivei sta decorul majestuos şi cumplit al timpurilor gigantice”[2].

Eroina Hortensiei Papadat-Bengescu se face remarcată prin tensiunea căutării, în permanență, a oglinzii, unicul refugiu în faţa ostilităţii lumii exterioare, căci numai oglinda, dată fiind capacitatea sa de a restitui imaginea reflectată, îi oferă Manuelei siguranța propriei conștiințe. Manuela se identifică cu propriul sine doar în faţa suprafeţei reflectorizante şi se regăseşte doar atunci când „o oglindă mare, aplecată, îi azvârli imaginea ei clară. Îşi regăsi, în sfârşit, adevărata înfăţişare, şi cu ea odată pasul, şi cu ea sufletul”[3]. Protagonista comunică cu sine numai prin gestul oglindirii care îi asigură în exclusivitate conexiunea între conştiinţa sa şi profunzimile universului său interior. După mai multe luni, dorinţa cunoaşterii de sine îşi consumă toate forţele, personajul eşuând într-un pesimism etic. Stadiul oglinzii în care a stat fixată Manuela în perioada scrutării profunzimilor sale se încheie în ziua când oglinda se sparge: „Nemaiavând ce oglindi în jucăria spartă, i se păru că nu are ce mai cerceta în oglinda sufletului. Atunci, femeia fără de oglindă, cu o privire stângace, nouă, păienjenită, străină, se uită împrejur”[4]. Spargerea „obiectului cu mâner de os” reprezintă pentru personaj momentul morţii simbolice, a înstrăinării de sinele adorat, semnalând condamnarea irevocabilă a Manuelei la realitate.

În concluzie, simbolistica extrem de fecundă a arhetipului oglinzii se află într-un proces continuu de îmbogățire cu sensuri noi, pe care omul le caută în încercarea sa de a se cunoaște pe sine și a se defini. Prin urmare, oglinda rămâne a fi și în literatură un motiv artistic inepuizabil.

[1] Papadat-Bengescu, H. *Femeia în faţa oglinzei,* București, Minerva, 1986, p. 245.
[2] Idem, p. 362.
[3] Idem, p. 255.
[4] Idem, p. 372.

BDD-A32460 © 2019 Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:00:45 UTC)